

ծածկուեցան: Եւ երբ, եօթներորդ ամսուն, ջուրերն սկսեցին ցածանալ՝ տապանն հանգչեցաւ Արարատ աշխարհի լեռանց վերայ:

Շատ ժօտ անցեալներուն, Հին Բաբելոնի հնագիտական խուզարկութիւնք ի յոյս բերին կարգ մի բեւեալ ժողովրդապետութիւնք աղիւսեայ տախտակներէ վերայ, յոյժ նշանաւոր իւրեանց արժէքներովն, որոց մէկն յիշատակութիւն ունի Մեծ Զրահեղի մասին, գրուած Բաբելոնացի զբաղմունքէ, իւրեանց հնագոյն Սեմական-Բաբելոնական բարբառով: Նորա տրուածն է «Գիլգեամէշի Դիւցազնականն», որ կարծեմ ծանօթ պիտի լինի ձեզ՝ առաւել յատկապէս ի չնորհա մեր տաղանդաւոր Պատուելի Սրբորդ Զապէլ Պոյաճեանի պատկերազարդ Անգղիերէն բանաստեղծական քրանչիկի մէկ երկասիրութեանն, հրատարակուած վերջերոս: Զրահեղին մասին այս Բաբելոնական անցքն գրուեցաւ բազում տարիներով յառաջ այն ժամանակից (ժ.Ձ. դար Ն. Ք.) երբ Մովսէս ճառեց իւր պատմութիւնն Մենզոց Գիրքին մէջ: Հարց է ծագում թէ, արդեօք, Մովսէս ունէ միջոցաւ ինքնին անձամբ գիտակից էր հին Բաբելոնական Զրահեղին յիշատակութեանցն երբ նա գրեց իւր պատմութիւնն: Զենք կարող ասել: Սակայն և այնպէս՝ յաւակնելի է որ Մովսէս այդ նախընթաց պատմութիւնն լսած լինէր գոնեաւ բերանացի աւանդութեան միջոցաւ, ըստ որում շատ նմանութիւնք կան երկուստեք, տարբերութիւնքն լինելով վեհապարզաց անուանց և նախն՝ կամ տապանին կողմի տեսակին մէջ, և տեղին ուր նաւն հանգչեցաւ: Գալով վերջնոյն, ոմանք Ասորաբանք համարում են Միջագետքի Արեւելեան հիւսիսակողմն՝ Ռէվանդիդ կոչուած դաշտավայրի ամենարարձր մէկ լեռան իւր 7000 ոտաչափ ծովի մակերեսէն ի վեր, կամ կիսով չափ բարձր քան մեր Արարատն: Յիշատակելի է, սակայն, որ այս աշխարհագրական դրութիւնն, իրեն տեղի հանգստեան Բաբելոնական կենսակիր նաւակին, յականէ անուանէ յիշատակուած չէ նոցա արձանագրութեանց մէջ վերաբերութեամբ այս նիւթին: Ուստի՝ համարելի է այն լոկ որպէս ենթադրութիւն ուսումնասիրողաց կողմանէ, ըստ իւրա-

քանչիւրոյն քմահաճոյից, և շատ հետի համաձայնութենէ: Յայտնի է որ իւրաքանչիւր անհատ իրաւունք ունի տալ իւր անձնական կարծիքն: Բայց, բարեկամներ, չափ ու սահման չկայ այս անցնիւր մտաշածին ենթադրութեանց: Զոր օրինակ՝ մինչև անգամ ոմանք եղեմական Դրախտն զեղում են ստորին Միջագետքի անտանելի, աւազապատ և արեակէզ Շատ-ալ-Արարի սահմաններուն: Եթէ այդպէս, ուրեմն մեր ըմբռնումներն ի մասին զաւարագեղ, ծառազարդ և հոգեղուարճ Դրախտին, բոլորովին արդիւնք են սխալ լուծակալութեան:

Ի նկատի ունենալով մեր այժմեան գիտակցութիւնն՝ մեր երկրագնդի աշխարհագրական երեւոյթներն և նորա ֆիզիքական կազմակերպութեան մասին, ինչպէս և մեր փորձառութիւնն՝ արդասիք ճշգրտուած այն տեսութեանն թէ ամենայն հետեանք ունի իւր սկրնաօրթն, և, տեսնելով բնութեան օրինաց կարգաւոր գործողութիւններն, հարցնում ենք մեզ. ինչպէ՞ս կարելի էր որ երկրիս ջուրերն ամբարոնային ի վեր քան Արարատ լեռն, որ կանգնում է 17.000 ոտաչափ բարձրութեամբ ծովի մակարդակէն: Եւ, երկրորդ, ո՞ր տեղից եկին այդչափ ահազին քանակութեամբ ջուրեր: Մենք պատասխանում ենք որ ունէ զիպուածական աստեղաբաշխական և ֆիզիքական արտակարգ հանդամանաց ներքոյ՝ այդ երկու երեւոյթներն ևս անկարելի չեն: Թո՛ղ, նախ, ի նկատի առնենք քանի մը եղելութիւնք որք զրականապէս ընտանի են մեզ, յարաբերութեամբ մեր երկրագնդին ուր մեք ապրում ենք, և որ երկրագնդում, որպէս անդամ համայն Համատարածին արարչական ներդաշնակ կարգադրութեանց, էականապէս անփոփոխ մնացած է անդ ի սկզբանէ, թէպէտեւ զիտեմք որ նորա թէ՛ ծովային և թէ՛ ցամաքային կազմակերպութիւնն փոփոխուած է, ժամանակ առ ժամանակ, որպէս հետեանք հրաբխական պայթումների, գետնաշարժների և ջրամբարձ ալիքների հոսանքների: Քաջածանօթ է մեզ ամենուր որ մեր երկրագնդում Մոլորակաց մէկն է՝ սանձարկեայ Արեգակէն, որպէս կեղծոն Արեգակնային կարգին (Solar System), Համատարածին անչափ

ու անասման երկնակամարին մէջ: Ձեր ներողամտութիւնն եմ հայցում յիշել այս տեղ, փակագծիւ, որ մեր գիտակցութեան համար, թէ Արեգակնային կարգին մէջ Արեգակն է բուն կեդրոն և զսպանակ ամենայնի, մեք շնորհապարտ ենք գերմանացի Նիկողայոս Կոպէրնիկոսի, որ Քրիստոսական 1513 թուականին հաստատեց այդ իրականութիւնն, բայց յերկիւզէ կղերականաց նախապաշարմանց՝ չմտթացաւ ի լուր աշխարհի հրատարակել իւր գիտն մինչև երեսուն տարի զինի. այսինքն՝ յամին 1543, իւր մահուան տարին: Մինչև այդ ժամանակ, բոլոր աշխարհն անկասկած ընդունած էր Առաջին Կողովոս Պաղոմէոսի տեսականութիւնն (հիմնուած նորանէն Քրիստոսական երկրորդ դարու առաջին կիսում) թէ մեր երկրագունտն կազմում էր կեդրոնն, որոյ շուրջն հոլովում էին Արեգակն, Մոլորակներն և համայն երկնային միւս մարմինք: Յիշելով այդ հեռւոր, բոս գիտութեան տեսակէտի՝ խաւար ժամանակըն, Պաղոմէոսի գիտն մեծ գործ էր, թէ և սխալ: Բայց նա բախտաւոր էր ունենալով իւր տրամադրութեան ներքոյ համբաւաւոր Աղեքսանդրեան Գրադարանն (որ ի յաւիտենական ցաւ գիտական աշխարհին, Խալիֆայն Օմար այրեց 634 թուականին): Այդ ճոխ Գրադարանին մէջ գտնուում էին հնագոյն նշանաւոր արուեստագէտների գործերն, որոնցմէ Պաղոմէոս օգտուեցաւ. զոր օրինակ՝ Քալէս Միլիտոսային (640-546, Ն. Ք.), Պիթագորաս (582-500 Ն. Ք.), Անաքսագորաս (500-428, Ն. Ք.), Փիլոլոյոս (480-396 Ն. Ք.) և Հիպպարքոս (160-120, Ն. Ք.), որք կառուցած էին իւրեանց տեսականութիւններն և ևս հնագոյն Բաղդէականին և Եգիպտականին վերայ:

Հեռւորութեան տեսակէտով մեր բնականաբար Մոլորակն երբորդ ամենամերձն է Արեգակն, առաջին ամենամերձն լինելով Փայլածուն և երկրորդն՝ Լուսարեւն: Մեր երկիրն, բաղդատմամբ Համատարածին միւս մարմիններին հետ, այնչափ մեծ չէ: Նորա տրամադրին է իւր 8,000 մղոն և չրջափակ իւրե 25,000 մղոն: Ինչպէս Արեգակն և համայն միւս երկնային մարմինք, նոյնպէս և մեր երկիրն ունի երկու հակառակ ոյժեր որք կոչուում են կեդրոնաշարժ կամ

կեդրոնաքարշ՝ և կեդրոնախոյս կամ կեդրոնամերժ՝ ոյժեր (centripetal and centrifugal forces): Այս երկու հակառակ ոյժերի շնորհիւն է որ, գործելով միաժամանակ, իւրաքանչիւր երկնային մարմին կարողանում է, կատարել կարգաւորութեամբ, անսասան պահպանել իւր հեռւորութիւնն բոլոր միւսներէն, որոց հետ ունի երևակայական կապակցութիւն, տնօրինուած ամէնուն առհասարակ անխախտ մէկ կէտին վերայ (common centre of gravity) որ կազմում է մեր կենսունակութեան վահանն և պաշտպան զսպանակն: Եթէ մեր երկրագնդին պատկանելի ծանրաքարէին կեդրոնն խանգարուի թէ՛ ներքնային և թէ՛ արտաքինային ունէ հակազդեցութեան պատճառաւ, հետեանքն պիտի լինի տարախառնութիւն և, մինչև անգամ, զարհուրելի արհաւիրքներ, մեծ կամ փոքր քառ չափու զրդումների ահաղնութեանն: Այս իրականութիւնն կարելի է ապացուցանել անձնական մէկ փորձառութեամբ, զոր օրինակ՝ եթէ ևս ուղղահայեաց կանգնեմ այս սենեկիս մէջ՝ ոտքերիս զարշապարներն կից միմեանց և թեւերս կապուած կողքերիս (որպէս զի անօդնական լինիմ) ոչինչ կը պատահի. բայց եթէ, մինչդեռ այդպէս կանգնած, սկսեմ մարմինս տակաւ առ տակաւ կորացնել զէպի յառաջ, ժամանակ պիտի գայ երբ հաւասարակշռութիւնս կորսնցնելով՝ գետին պիտի տապալիմ: Հաւանօրէն ջախջախելով երեսս՝ Լնդէր, Գանգիլ փստահացայ խորտակել առ երկրամէջն հակող ծանրաքարէին կեդրոնն: Ինչ որ ճշմարիտ է այս պարզ օրինակին մէջ՝ նմանապէս ճշմարիտ է, բայց անբաղդատելիօրէն շատ աւելի սարսափելի հանգամանքներով, եթէ երկնային մարմինների միջև այս կենսական հաւասարակշռութիւնն անպատեհութեանց ենթարկուի ունէ անբնական միջամտութեամբ: Նոյնն նշմարելի է, նաեւ, ի մասին ծովերի և գետերի ջուրերի մականթացութեանց և տեղատուութեանց, որոց յետ և յառաջ կարգաւոր հոսանքներն հպատակ են Արեգակն՝ բայց շատ առաւելապէս Լուսնի՝ քարշողական զօրութեանց, և որք մեծ հարուած կ'ստանան եթէ ունէ երկնային մարմին զարտուղելով իւր ծիւղն ըմբոստանայ, իւր անսպասելի մտաւորութեան

թեամբն, խանգարել նոցա կարգաւորութեան բնական օրէնքներն:

Երկնային մարմիններն մէջ կարելի մեծագոյն չարիք պատճառողն է համարուած Գիսաւոր Աստղն, եթէ պատահի որ նա իւր պարբերական հոլովմանց մէջ իւր ծրագրեալ անմիջական շաւղէն դուրս ազդեցիկով կամ վտարուելով մօտենայ մեր երկրագնդին՝ ամենաշնչին մասն կոտորակի չափով իսկ: Երբ այս աստղերէն մէկն ամենամերձ է Արեգական (Perihelion) կարի վտանգաւոր է այն Մոլորակին որ մօտագոյն է իւրն: Ինչու՞ է որ մեր աշխարհիս գոյութեան արշաւոյնն իսկ, նորա բնակիչներն միշտ դիտած են Գիսաւոր Աստղերի գալուստն ահա և ղողիւ: Որովհետե՞ ուսած են նախորդաց պատմածներէն որ աղետալի հետեանքներ տեղի ունեցած են նոցա անբարեկից այցելութեամբն այն կամարին, որոյ մէջ թաւալում է մեր երկիրն: Այս աղետալի հետեանքներն փոքրագոյններն են. շեղումն իւրեանց ուղղագիծ գրութենէն՝ ամենայն մարմինք որք կազմում են բաղադրիչ մասերն մեր երկրին նիւթերին՝ ի ձեռս պարականոն գետնաքարչ գորութեան. տեսակ տեսակ տապախառն արտաշնչումներ. ցնցումն երկրորական մասնիկներին որք խմբուած են մեզ շրջապատեալ միմոլորտին մէջ. մագնիսական փոթորիկներ. տարապայման արագութեամբ չողիւղումն ծովերի ջուրերին. մեծագոյն հեղեղներ. ջրամբարձալիքներն անդիմադրելի հոսանքներ. և այլն:

Արդ՝ ի նկատի առնենք այս Գիսաւոր Աստղերի ամենամեծներէն մէկն, որ աւելի անմիջապէս կապակցութիւն ունի մեր այսօրուան նիւթին հետ և որ, ի ներքոյ արտասովոր հանգամանաց, կարող է յառաջ բերել եւս մեծագոյն չարիքներ քան փոքրագոյններն զորս թուելինք ի վեր: Այս այն աստղն է որ իւր պարբերական հոլովմանց ընթացքում երեաց յամին 44. Ն. Ք. այսինքն՝ այն տարին երբ Յուլիոս Կեսար սպանուեցաւ. Հռոմայ խորհրդարանին մէջ, և որ Հռոմայեցի Քերթոզք յաւերժացուցած են, իւրեանց բանաստեղծութեանց մէջ, Julium Sidus անուամբ, այն է՝ Յուլիոս Աստղ: Ոմանք կարծում են որ հետեալ անդրադարձութիւնն, Շէքսպիրի «Համլէտ» ողբերգութեան մէջ, պատ-

կանում է յիշեալ Աստղին: —

«In the most high and palmy state of Rome,
«A little ere the mightiest Julius fell,
«The graves stood tenantless, and the sheeted dead
«Did squeak and gibber in the Roman streets.
«A» stars with trains of fire and dews of blood,
«Disasters in the sun; end the moist star(?)
«Upon whose influence Neptune's empire stands,
«Was sick almost to doomsday with eclipses».

(ACT I. Sc. I.)

Բանիբուն աստեղագէտք վստահելի վաւերականութեամբ, հաշուած են այս Գիսաւոր Աստղի կատարեալ հոլովման ժամանակն որպէս մէկ անգամ իւրաքանչիւր 565 տարին և կոտորակ մի աւելի: Ունինք արձանագրութիւններ նորա պարբերական այցելութեանց մասին շէք 44. Ն. Ք. թրւականին: Նախ քան զայդ նորա անմիջական երկու այցելութիւններ եղած պիտի լինին 619 Ն. Ք. (44+575=619) թուականին, և 1194 Ն. Ք. (619+575=1194) թրւականին, այն է՝ տասներեք ամօք յառաջ նախ քան Տրոյադայի պատերազմն: Բարձրագոյն քննադատներից ոմանք ենթադրում են որ անդրադարձութիւնն Հռոմերի Իլիականին մէջ յարարերական է այս Գիսաւոր Աստղին: Ոլիմպոսի աստուածներն Խորհրդեան Ատեանն, զճոռւմ է վերցնել Տրոյադայի պատերազմն: Զիտս յղում է զՊալլասն Աթենաս քակել ճակատամարտին առժամանակեայ զինադադարն: Հայր Արսէն Բագչատունի, իւր Իլիականին սքանչելի Հայերէն թարգմանութեան մէջ, այսպէս է պատմում այդ անցքն: —

«Ասաց, յարոյց զանձկացեալն յառաջագոյն իսկ զԱթենաս,

«Որ հապանայ սրբացեալ յՊիսկոպոսն եջ ի քաճանց:

«Որպիս ասդ ինչ քոցափայլ՝ կորովամիտ Չրուանայն ճեհ

«Նաւապիցն ի նըշան ևս կամ զօրաց լայն քանակի

«Առափ, եւ քօրափին առ ի նմանի յոյժ կայծակունի,

«Խոյսնայր նովին նմեզոյն յերկիր Պաշտան Աթենաս»:

(Երգ Չորրորդ)

Վերջին անգամն երբոր այս Յուլիան կոչուած Գիսաւոր Աստղն երեաց մեր երկ-

(?) «Moist Star» ասելով, Շէկսպիրե նշանակում է Լուսինն:

բազմաթիւ երկու հարիւր քառասուն եւ եօթն տարով յառաջ էր քան մեր ներկայ տարին, այսինքն՝ յամին 1680: Այդ ժամանակ կենդանի էր մեծահամբաւ Մաթեմատիկոս և Աստեղագէտ Sir Isaac Newton (1642-1727), գաղղ բնութեան օրինաց դարմանալեաց գլխաւորների գերագոյն համարուածն, gravity, կամ ինքնահակ ծանրաբարձ գորութիւնն, որոյ մասին արդէն խօսեցանք փոքր ի չառէ: Ժամանակակիցք և մտերիմ բարեկամներ էին նորան, երկու երեւելի Աստեղագէտք, John Flamsteed (1646-1719) և Dr. Edmund Halley (1656-1742): Այս երեք հմուտ գեանականներն, մանրակրկիտ քննողութեամբ, ուսումնասիրեցին 1680ին երեացող այս Գիսաւոր Աստղին յատկութիւններն, մեծութիւնն և հակամիտութիւններն: Սոցա գրուածներէց մենք ուսանում ենք որ այս աստղն իբր տասն անգամ մեծ է քան մեր Լուսինն: արշաւում է գրեթէ անհաւատալի արագութեամբ, այն է՝ 880,000 մղոն առ ժամն. և, ղեռ ևս, մտածեցէ՛ք, նորա կատարեալ մէկ հոլովումն տեւում է 575 տարի: Նորա կիկլոպսեան փայլակնացայտ գլուխն, աստղաբունեալ ամպատեալ պահարանն, և արտանային կրակահեր ձեռն, կարելի է միայն նկարագրել որպէս սարսափելի հրացուցիչ: Այս Գիսաւոր Աստղն պիտի վերստին երեայ մեր հողաղնտին յամին 2255, բայց մենք չունենալով Մաթուազայի իբր հազարամեայ կենաց երկարութեան երանութիւնն, չպիտի հանգիստանա լինենք այդ երեոյթին, բարի կամ չար: Հարկ է յիշել որ, ըստ վաւերացեալ հաշուերանութեան, իսկ և իսկ, հաշուած են նորա հոլովումներն իբր եօթն անգամ իւրաքանչիւր 4028 տարին, կամ 575 ³/₄, տարի առ իւրաքանչիւր լրիւ հոլովումն: Առ նահանջ հաշուելով 1680 թուականէն (երբ վերջին անգամն նա երեաց մեր աշխարհին), եթէ 4028 ից դուրս ձեռք 1680, հասնում ենք 2348 թուականին. Ն. Ք. որպէս նորա պարբերական հոլովմանց երեւումների մէկն, և այս էր Նոյեան Ջրհեղեղի բնդունում ժամին, ըստ Արեւմտեան Եկեղեցեաց Կոստիարանական Ժամանակարանութեանց:

Կարող աստեղագէտք ասում են մեզ որ ի միջի համայն ծանօթ Գիսաւոր Աս-

տեղաց՝ Յուլեան Աստղն անցնում է մեր ձաւորագոյն մեր երկրին: Եթէ պատահի որ նա դպչի անգամ մեր երկրին սահմանեալ ծիրին, բնդդէմ բնութեան օրինաց, բաւական զօրութիւն կ'ունենայ ո՛չ միայն պատճառել քառասուն օր եւ քառասուն զիշեր անձրև և ամբառնալ երկրիս ջուրերն անաղին բարձրութեամբ, այլ և խորտակել և փշրել երկրին նոյն իսկ հաստարմատ պաշտպան պատնէշներն, և դուրս մղել ստորերկրեայ աղբիւրներն և ուրիշ հեղանութիւնն, որք միանալով մակերեսութիւն յուղեալ և կատաղեալ ուղկիանոսներին ջուրերին հետ՝ կարող են պատճառել այնպիսի մի անաւոր աղէտ որպէս Նոյեան Ջրհեղեղն: Անգղիացի կղերականն, the Rev. William Whiston (Յ. Ք. 1667-1752), որ համբաւ ստացաւ որպէս գիտնական, լեզուագէտ, ներհուն Աստուածաբան և բազմապատում հեղինակ, իւր New Theory of the Earth երկասիրութեան մէջ, նշմարում է որ այդպիսի մի դէպքում բնդունելի է զտանել իրաւ և բաւական պատճառ Մեծ Ջրհեղեղին: Կարծեմ որ այս տկանաւոր Անգղիացի կրօնաւորին անունն ծանօթ պիտի լինի շատոնց մեր հայրենակցաց, ըստ որում նա, ունենալով իւր եղբայրն որպէս դորձակից, թարգմանեց լատիներէնի (հրատարակուած յամին 1736) մեր Մովսէս Խորենացույ Հայոց Պատմութիւնն և Աշխարհագրութիւնն: Dr. Hallay, իւր Miscellanea Curiosa գրքին մէջ գրում է: — « Եթէ մեր երկրի ծանրաբարձ գորութեան կեղերուն ենթարկուի ունէ փոփոխութեան՝ միայն երկու հազարերորդ մասն երկրիս կիսատրամագծին չափով, այդ բաւական կը լինի ջուրի տակ թաղել ամենաբարձր լեռանց գագաթներն »: Եւ դարձեալ, Յուլեան Գիսաւոր Աստղին մասին, գրում է: — « Ունէ Գիսաւոր Աստղն այնչափ սպառնալիքների տիրի չէր եղած մեր երկրին քան այն որ երեւեցաւ յամին 1680: Քանզի հաշուելով ես դտայ որ Նոյեմբեր 11 ին, ժամն 1, և վայրկեան 6, զկնի միջօրէին, այդ Աստղն ոչ էր առաւել քան Արեւական կիսատրամագծին չափով առ հիւսիսակողմն մեր երկրի ծիրին: Եւ եթէ այդ ժամանակ մեր երկրագունեան այդ տեղ լինէր, թէ հետեւանքներն ինչ պիտի լինէին այդչափ մօ-

տառորութեամբ, կամ թէ դպչելին միմնանց (որ բնական անկարելի չէ պատահելու), թողում եմ նոցա որք ուսանողք են ֆիզիքական դիտութեանց ։

Արդ, զկնի այս երեւելի դիտնականներէ վկայարանութեանց՝ ի մասին Մեծ Զրահեղելին ֆիզիքական տեսակէտին, և ըստ հաշուերանութեան, այս ահաւոր Աստղին զուգադիպութեանն Զրահեղելին տարին, հանդերձ իւր կարելի չարաչար հետեանքներովն, յաւակնութիւն կը լինի ինձ համար յաւելարանել քան զոր ճառեցի որպէս արդիւնք ուսումնասիրութեանցս, բաւականանալով ունենալ որպէս նշանաբան Շէքսպիրի մէկ նշանակալից աստիճանն թէ, «Երկինքի և երկրի մէջ, շատ աւելի քան երկու քան ինչ որ երազած էք ձեր վիշխութեամբս մէջ» ։

Լ. ՍԵՂՈՑ Խ. ՏԵՐ Մ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ ԱՆԳԼԱԿԱՆ ԵԿԵՆԵՑԻՈՅ ՄԷՋ

Բ. (Պ)

Գրեց՝ ՎԵՐ. Լ. ՅՈՒԼԻԱՆՆԵՍ ՍՊՈՒՏ

Բարեկարգութեան և արդիւնքի հարկ տարի՝ Անգլիոյ եկեղեցիին մէջ կրօնական կեանք գոյութիւն չունէր։ Ատեն ատեն բազմաթիւ փոքր ջանքեր կ'ըլլային վերանորոգելու զայն։ Նկատողութեան արժանի է մասնաւորապէս 1625-ին առանին հասարակութեան մը կատարած ջանքերը Լիթլ Գիդինգ-ի մէջ (Little Gidding), ուր Նիկոլայ Ֆէրրար և իր բնասնիքը աղօթքի և բարեգործութեան կեանք մը կ'ապրէին։ Շորթհաուզ (Shorthouse) իրապասնը ան. մասնացուցած է զանոնք իր « ձոն ինկլիսէնթ » յի (John Inglesant) պատմութեան մէջ ։

Բայց այս և ասոր նման ճիգեր միշտ կատարածի կ'ենթարկուէին, պատգամնութեան ձգտումն ունենալով անոնց մէջ, և կարճ գոյութիւն մը կ'ունենային յոկ Վերջին դարուն կրօնական կեանքի վերակենցաղումը և անոր շարունակական և արագ զարգացումը այսօրուան Ա-

րեժեան եկեղեցւոյ մեծագոյն հրաշքներէն մէկուն է թերեւ 1830-ին Անգլիական եկեղեցւոյ մէջ սկսած Օքսֆորդեան Շարժումին յառաջ բերած հոգեւոր արթնութեան ուղղակի մէկ արդիւնքն եղաւ այն։ Այն ատեն էր որ եկեղեցին կենդանացաւ ունենալով սա՛ ինքնագիտակցութեանը թէ Մեծ Կաթողիկէ եկեղեցիին մասն է ինք։ Բնականաբար այս համոզումը պիտի առաջնորդէր քրիստոնէական կեանքի վերահաստատման՝ իր ամէն ձեւերովը։

Կրօնքի կեանքը Կաթողիկէական մասնաշաղկապներէն է կարծես թէ. անկիւս բողոքականներու մէջ գոյութիւն չէ ունեցած երբեք։ Երազումով աղքատն պատկառելի է կրօնական աղք կեանքը, և իր աղքատութեամբը այնքան ուժեղ՝ որ ինքզինքը կաթողիկէ զաւանդ կկենդանի մը մէջ անոր չգոյութիւնը շատ նշանակալից կրնայ համարուել։ Օքսֆորդեան Շարժման ատեն կարելի չէր պատասխան մը տալ Ֆրանսացի Լակորդեան արն քննադատութեան թէ «Անգլիական եկեղեցին կաթողիկէ եկեղեցիի ճշմարիտ մէկ հիւղը չէր, վասնզի ան իր մէջ չունէր կրօնական կեանքը բարգաւաճելու համար պէտք եղած բաւարար ուժն ու կրօնը»։ Անցեալ 80 տարիներու պատմութիւնը սակայն ամբողջապէս հերքեց զայն։ Այն ինչ Անգլիոյ եկեղեցին իր երկարատեւ քունէն արթնցաւ, իր մէջ Նիքոլայ ուժն ու կրօնով անխուսափելիօրէն յառաջ բերին կրօնական կեանք։

1844-ին առաջին կանանց Միաբանութիւնը հիմնադրուեցաւ Լոնտոնի մէջ. քանի տարի ետք աւարտ հետեւցաւ այր մարդոց առաջին կրօնական հաստատութիւնը — Ս. Յովհաննէս Աւետարանիչի Ընկերութիւնը։ Կանանց կրօնական կեանքը ի սկզբանէ անտի այնպիսի արագ աճում մ'ունեցաւ որ այժմու Անգլիոյ եկեղեցւոյն մէջ գտնուող կրօնաւարութիւններու թիւը կ'անցնի նախ քան Բարեկարգութիւն եկեղեցւոյ մէջ գտնուածներունը։ Իսկ այր մարդոց կրօնական կեանքի աճումը, զոր նկատի կ'առնենք այստեղ, զանդապ և աստիճանի եղած է։ Սակայն հիմա որոշապէս հաստատուած է որ թէպէտ թիւով տկար՝ կրօնական Միաբանութիւնները զօրաւոր աղղեցութիւն մը ի գործ կը դնեն եկեղեցւոյ կեանքին մէջ այսօր։

Միաբանութիւնները մանրամասնօրէն նկատողութեան առնել առաջ, քանի մը խօսք պէտք է բռնել Անգլիական եկեղեցւոյ մէջ կրօնական կեանքի յատկանիշներուն միայն։ Արեւմտային մէջ կրօնքի ձեռն տեսակէտէն մեծ աշխատանքութիւն մը գոյութիւն ունեցած է միշտ։ Անկիւս արդիւնքն է սա՛ իրողութեան թէ կրօնական կեանքը աճելուն ձգտում մ'ունի միշտ գործնական ըլլալու, հակառակ Արեւելեան եկեղեցիին աւելի հայեցողական (contemplative) կրօնքին։ Ուստի կրօնական կեանքի ստացած ձեւերը մեծապէս կը տարբերին աղբթիւն կամ գործին տրուած շատ կամ քիչ կարեւորութեան համե-

(*) Ասիկա Բրդ և վերջին մասն է այն նիւթին, որտեղ Ա. մտեր հրատարակուեցաւ Սթանի մէջ (1927, էջ 251-252)։